

SHARQ ALLOMALARI MEROSI; MAHMUD AZ ZAMAXSHARIYNING “AL MUFASSAL” ASARI

Bahodirov Doniyor Aminovich

Annotatsiya: Ushbu maqolada Sharq allomalarning mumtoz ilmiy merosi, ilm-fan rivojidagi tutgan oʻrni, ularning ezgu gʻoya, maqsad va taʼlimotlarni keng xalq ommasiga yetkazish ahamiyati, shuningdek, Mahmud az Zamaxshariyning “Al-Mufassal” asari borasidagi muhtasir lekin keng ahamiyatli malumotlar berilgan.

Kalit soʻzlar: ilmiy meros, maqsad, ilm-fan, tadqiq, asar, xattot, qadriyat, grammatika, Sharq mintaqasi, naql, taʼlimot.

Sharqning turli hududlarida yashab ijod qilgan buyuk zabardast olim va allomalarning mumtoz ilmiy merosi hamda ularning jahon sivilizatsiyasi rivojiga qoʻshgan bebaho hissasi va ilm-fan taraqqiyotida tutgan oʻrnini chuqur ilmiy tadqiq etish, har tomonlama teran oʻrganish va keng tahlil qilish uchun vatanimiz va xorijiy davlatlardagi kutubxona va arxiv fondlarida saqlanayotgan qoʻlyozma asarlarini aniqlash va oʻrganish muhim va dolzarb masalaga aylanib bormoqda.

Har xil mafkuraviy salbiy xurujlar avj olayotgan bugungi kunda ajdodlarimizning maʼnaviy merosini chuqur oʻrganish, ulardagi ezgu gʻoya, maqsad va taʼlimotlarni keng xalq ommasiga yetkazish va shu asosda yoshlarda sogʻlom dunyoqarashni kuchaytirish, ularni azaliy, milliy qadriyatlarga sodiqlik ruhida tarbiyalanishiga oʻz hissamizni qoʻshish kabi maqsad muddaolarda bu kabi qarorlar naqadar qoʻshimcha kuch, ishonch berishini anglab yetmoqdamiz.

Sharq mamlakatlarida bevosita yozuv madaniyati rivojlanishi natijasida arab qoʻlyozma va toshbosma kitoblari jamlanmalarining tashkil etilishi keng ommalashgan. Umumbashariy madaniyat durdonalari boʻlmish minglab qoʻlyozma kitoblar xattot va muqovasozlarning xolis, mashaqqatli mehnati tufayli bugungi kungacha yetib kelgan va umuminsoniy maʼnaviyat mulkiga aylangan. Bir necha asrlar davomida musulmon mamlakatlari ilmiy maʼrifat borasida yuksak natijalarga erishgan. Sharq mintaqasi tarixida faoliyat olib borgan olimlarning hayot va ijodining namunaviy tarixi inson tafakkurining mahsuli, ular kitoblarini oʻrganish toʻplangan tajribalarga doir ilmiy xulosalar chiqarish imkonini beradi.

Xususan, az Zamaxshariyning koʻplab asarlari arab tili va grammatikasiga bagʻishlangan kitoblari soʻzimizning yaqqol misolidir. Shuningdek, “Al-Mufassal” asari bir yarim yil ichida, 1121 yil Makkada yozilgan.

Zamaxshariyning «Al-Mufassal» («Grammatika boʻyicha mufassal kitob», 1121) asari arab tili nahvu sarfini oʻrganishda yirik qoʻllanma sifatida azaldan Sharqda ham, Gʻarbda ham shuhrat topgan. Shom (Suriya) hokimi Muzaffariddin Muso kimdakim Zamaxshariyning ushbu asarini yod olsa, unga 5 ming kumush tanga va sarupo sovgʻa qilishni vaʼda bergan. Bir qancha kishilar asarni yod olib, mukofotga sazovor boʻlishgan. «Al-Mufassal»ning ixchamlashtirilib, muhtasir holatga keltirilgan nusxasi «Al-Unmuzaj» («Namuna») nomi bilan ataladi. Grammatikaga oid asarlaridan «Sharh abyat kitob Sibavayh» («Sibavayh kitobining sharhi») — arab tilshunosi Sibavayh (796 yili vafot etgan)ning kitobiga yozilgan mukammal sharhdir. Ushbu arab tili

grammatikasiga bag'ishlangan "Al-Mufasssal" kitobi ahamiyatiga ko'ra, arab olimi Sibavayhning asarlaridan so'ng ikkinchi o'rinni egallaydi, deb hisoblanadi. Bu az Zamaxshariy asari o'z vaqtida qanchalik qadrlanganligini ko'rsatadi. Ushbu asar qo'l yozmasi Toshkentda, O'zR FA Sharqshunoslik institutida saqlanadi.

Uning ma'naviyat va ma'naviy madaniyat haqidagi fikrlari ham axloq, tarbiya, nasihat doirasida bayon qilingan. Masalan, u maqtovg'a, yolg'on g'urur, kibrga berilmaslikka chorlaydi: "Agar kimdur o'zining kelib chiqishi bilan maqtansa, bu sarob kabi zohiriydir", "Haqiqat va nomus yo'li o'rmondagi arslon qadami bilan tenglashadi", "Savdogarning hurmati va nufuzi uning hamyonida, olimniki - kitobida", "Til orqali (ruhiy) madad moddiy madaddan ustundir".

Umuman, az Zamaxshariy bilim va umuminsoniy sifatlar orqali erishish mumkin bo'lgan iroda haqida, insoniyatni farovonlik va xotirjamlikka intilishi haqida yozgan.

Hayotligida uni "Butun dunyo muallimi", "Barcha arablar va boshqa xalqlar muallimi", "Allohning qo'shnisi", "Xorazm shuhrati" va boshqa nomlar bilan ulug'lashgan.

1144-yil ona diyori Xorazmda vafot etgan. Gurganjga dafn etilgan.

Az Zamaxshariyning hayot va insonlar haqidagi ayrim naqlari:

Savdogarning qadri uning hamyonida.

Ayol kishi sening qalbing usiz yashay olmasligini his etsa, u burningni yerga ishqalaydi.

Doim birovni qoralovchi inson yuqori muvaffaqiyatlarga erishmaydi, xuddi qatrona oqartiruvchi hech narsa bo'lmagani kabi.

Axloqsiz odamlar ko'paygan joyda, Yaratgan ularga o'latni yuboradi (turli ofatlar, balolar va musibatlar).

Gunohkorlarning sodiq do'sti bo'lmaydi.

Halol inson doim tinchlikda, xotirjamlikda, sotqin va doim yomonlik haqida o'ylovchi esa doimiy halokatga mahkumdur.

To'g'ri yo'lda ketuvchi insonning qadam tashlashi arslonnikidan ham ulug'vorroqdir.

Sharq mintaqasi tarixida faoliyat olib borgan ulamolarning turlicha asarlari inson tafakkurining mahsuli, mintaqaning shonli ilmiy tarixini yoritib beradigan, uni avlodlarga o'rnak qilib ko'rsatadigan, ular to'plagan tajribalarga doir ilmiy xulosalar chiqarish imkonini beradi.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Mahmud Zamaxshariy. – Toshkent: "Tafakkur" nashriyoti.
2. Ҳабибуллаев А. Адабий манбашунослик ва матншунослик. –Т.: 2000.
3. Ziyouz.com